

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 339.137.2 : 338.242:656.2

О. Г. КІРДІНА

Українська державна академія залізничного транспорту, м. Харків

ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Проведено аналіз економічної ситуації в економіці України. Зроблено висновок щодо необхідності її інноваційного розвитку. Встановлено пріоритетні заходи інноваційного розвитку національної економіки.

The analysis of the economic situation in the Ukrainian economy has been carried out. The conclusion concerning the necessity of its innovative development has been performed. The priority methods of the innovative development of the national economy have been determined.

Ключові слова: економічна ситуація, інноваційний розвиток національної економіки.

Актуальність дослідження. Характерна особливість XXI століття — збільшення розриву між країнами, які нагромадили науково-виробничий потенціал для глобальної конкуренції, й тими, хто його ще не має. У провідних країнах світу до 60% підприємств щорічно впроваджують продукцію, що несе в собі нові знання та технологічні рішення, а витрати на науку і проектні роботи в цивільній сфері перевищують 3% ВВП. Держави-лідери прийшли до інноваційної моделі економіки еволюційним шляхом, лідируючи ще на індустріальному етапі розвитку. Україні ж необхідно здійснити своєрідний стрибок, як це зробили свого часу Японія та Південна Корея. Вони вже вийшли на передові світові позиції і багато в чому обігнали США та Європу. Стрімко виходить у лідери Китай.

Виходячи з вище зазначеного, питання інноваційного розвитку економіки України відзначаються актуальністю. Його недостатній рівень призвів до невтішних наслідків, що негативно позначилися на економіці усіх галузей особливо в кризовий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи конкурентоспроможності національної економіки розглядаються в працях Антонюк Л. Л., Гельвановського М. І., Шнипко О. С. та ін. [1-3]. Інноваційний ресурс її підвищення цікавить таких дослідників, як Геєць В., Жаліло Я., Базилюк Я. Б., Филонич В. [4-6]. та ін. Не дивлячись на достатньо широке розроблення проблеми необхідно докладно вивчити сучасні економічні проблеми основних галузей економіки та окреслити роль інноваційних процесів у їх вирішенні.

Отже метою статті встановлено: проведення аналізу сучасного становища економіки України, що склалося під впливом фінансово-економічної кризи та обґрунтування теоретичних пропозицій щодо його покращення на основі інноваційних пріоритетів.

Викладення основного матеріалу. Сьогоднішнє становище економіки України викликано як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами.

Серед об'єктивних – світова фінансова економічна криза, що обумовлена цілою низкою причин. Найбільш розповсюдженою версією причин її виникнення вчені називають проблеми на ринку іпотечного кредитування. Проте існують й інші точки зору, серед яких такі: 1) проблеми фінансового розвитку глобальної, регіонального, національного, підприємницького рівнів; 2) послаблення фінансової стабільності провідних американських та європейських інвестиційних банків, страхових компаній, іпотечних установ що виявляється у проблемному функціонуванні фінансової та кредитної системи, розвитку дефляції, спаді низки фондових індексів, суттєвому зниженні ринкової вартості цінних паперів і товарів, скороченні світового ВВП та обсягів світової торгівлі; 3) глобальне надспоживання (невідповідність рівня споживання наявним ресурсам і рівню виробництва) та глобальні фінанси (відсутність зв'язку між фінансовою системою та процесами в реальному секторі економіки); 4) перегрів економіки, у зв'язку з бажанням отримати надприбуток.

Суб'єктивними причинами кризових явищ в економіці України називають: 1) надмірну частку споживання та недостатні обсяги нагромадження в умовах нерозвиненості внутрішнього ринку; 2) інституційну нерозвиненість фінансової системи та вузькість механізмів рефінансування банківської системи; 3) несприятливі умови для довгострокового інвестування; 4) концентрацію експортної спеціалізації України на невеликій кількості товарних груп при зростанні відкритості економіки; 5) безпідставне нарощування соціальних виплат, які не підкріплені економічними реаліями.

Усе вище зазначене обумовило багатомірність кризи в Україні. Наведемо результати функціонування у 2000-2008 рр. таких складових національного господарства, як промисловість, сільське господарство, транспорт, торгівля [7-13].

Спад промислового виробництва почався з червня 2008 року і вже за підсумками року було отримано зменшення обсягів промислового виробництва на 3,1 % від рівня попереднього року. Особливо ускладнилось через наступні фактори:

1. Різке зниження платоспроможності підприємств та населення як основних споживачів продукції, що зменшило попит на продукцію вітчизняного виробництва. На це, з одного боку, вплинуло обмежене кредитування банками потреб суб'єктів економічної діяльності, та, з іншого, «заморожування» власних фінансових коштів у понаднормованих запасах готової продукції, що виникли як результат збільшення цін та зменшення попиту на неї.

2. Погіршення умов торгівлі на міжнародних ринках, що спричинено зниженням попиту на продукцію експортоорієнтованих галузей економіки України. Наприклад, зниження попиту на продукцію металургії призвело до зменшення її ціни з вересня 2008 року на 17,5 %. Крім того, конкуренція на ринку металопродукції вплинула на виробників з високою собівартістю виробництва, до яких належать й українські виробники (виробниками сталі є Китай – 502 млн т, Японія – 118,7 млн т, США – 91,5 млн т, Росія – 68,5 млн т, Індія – 55,1 млн т та ін.). Як результат, найбільші в світі темпи падіння виробництва продукції металургійної промисловості (Україна – 37%, Туреччина – 21 %, Росія – 15 %, Китай – 13,7 %, США – 13,3 %). Неконкурентоспроможність вітчизняної продукції пояснюється витратомісткістю, що пов'язана з технологією виробництва та недостатніми обсягами інвестування галузі.

3. Скорочення промислового виробництва та будівництва в основних країнах – торговельних партнерах, що спричинило зменшення попиту на продукцію вітчизняної промисловості як інвестиційного, так і проміжного споживання.

4. Зменшення рентабельності виробництва внаслідок підвищення у 2008 році вартості таких складових собівартості, як: витрати на енергоносії – на 42,2 %, транспортні витрати (тарифи на залізничні перевезення) – на 49 %, заробітна плата – на 33,7 %. Це призвело до збільшення кількості збиткових підприємств (у 2008 р. у промисловості збанкрутіло 41,3 % загальної кількості підприємств).

Спроби Уряду зменшити негативний вплив зазначених факторів на результати діяльності промисловості (затримка введення нового збірника залізничних тарифів, введення додаткових акцизних зборів на імпортовані товари, зниження податкового тиску на інвестиційно-інноваційну діяльність підприємств, підтримка великих інфраструктурних об'єктів, девальвація національної валюти) суттєвого результату не дали. Як наслідок, за підсумками 2008 року найгірші значення соціально-економічних показників серед країн СНД (Росія, Білорусь, Казахстан, Україна) отримала наша держава. Так 1) ВВП збільшився лише на 2,1 % (в Росії – на 5,6 %, Казахстані – на 2,43 %, Білорусії – 10 %); 2) промислова продукція зменшилася на 3,1 % (в Росії та Казахстані зросла на 2,1 %, Білорусії – на 10,8 %); 3) споживчі ціни зросли на 25,2 % (в Росії, Казахстані та Білорусії – на 14,1 %, 17 % та 14,8 % відповідно).

Такі результати ще раз підкреслили низьку ефективність економічної політики держави за останні 18 років, протягом яких Україна так і не вийшла з переліку аутсайдерів пострадянських країн. Причиною цього, на думку аналітиків, є відсутність таких державних діячів, які б бажали та мали можливість працювати на майбутні покоління [14, с. F2].

Попередній рік ознаменувався стрімким падінням обсягів випуску товарів та послуг майже за усіма видами економічної діяльності.

За результатами 2008 року найбільший спад (порівняно з 2007 р.) зазнали: добувна промисловість – 2,4 %, переробна – 3,2 %, легка – 3,4 %, хімічна та нафтохімічна – 6,2 %, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 10,6 %, виробництво коксу, продуктів нафтопереробки – 15 %. Тенденції в економіці України наприкінці 2008 року спричинили катастрофічне зменшення у IV кварталі обсягів виробництва: неметалевої мінеральної продукції (на 49,0 %), продукції машинобудування (на 34,6 %), деревообробної промисловості (на 32,9 %), металургії (на 29,3 %), хімічної промисловості (на 28,2 %), видобування корисних неенергетичних копалин (на 41,5 %). Таким чином, протягом року відбувалося постійне зменшення темпів приросту випуску промислової продукції: I кв. – 7,8 % відповідного періоду 2007 р., II кв. – 7,2 %, III кв. – 0,8 % та IV кв. – (-26,9%).

З грудня 2008 року намітилися позитивні зрушення в обсягах промислового виробництва. Так його зростання порівняно з попереднім місяцем склало 3,2 % (у листопаді порівняно з жовтнем падіння склало 15,2 %). Подальші місяці характеризувалися нестабільними темпами зростання, а у січні та квітні спостерігався спад промислового виробництва на 16,1 % та 4,8 % відповідно. Найбільше постраждали від комплексу об'єктивних та суб'єктивних факторів, що вплинули, такі галузі, як машинобудування в частині виробництва транспортних засобів та устаткування (зменшення обсягів виробництва у липні 2009 р. порівняно з липнем 2008 р. – 66%) та виробництва машин та устаткування (44,9 %); металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (30,4 %); хімічна та нафтохімічна промисловість (27,8 %); добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних (22,3 %). Внаслідок цього змінилася структура промисловості. Зростає частка виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води. Зменшується частка добувної промисловості у цілому (на 0,3 %), виробництва коксу, продуктів нафтопереробки (на 0,3 %), хімічної та нафтохімічної промисловості (на 1,0 %), металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (на 5 %), машинобудування (на 5,3 %). Такі дані доводять, що найбільш постраждали від проявів фінансово-економічної кризи та нестабільності економічної ситуації в країні експортоорієнтовані галузі. Особливого занепокоєння викликає значний спад (порівняно з іншими видами діяльності) обсягів виробництва продукції

машинобудування, хоча воно входить до числа пріоритетних напрямків у інноваційному зростанні країни.

Таке економічне становище промисловості України ускладнюється уповільненням динаміки інвестицій. Результатом 2008 року стало зменшення інвестицій в основний капітал на 2,6 % (у 2007 р. відбувалося зростання на 29,8 %, у 2006 р. – на 19,0%, у 2005 р. – на 1,9 %, у 2004 році – 28 % відносно попереднього року). Найбільший спад обсягів інвестування спостерігався у промисловості (5,3 %), діяльності транспорту та зв'язку (17,6 %), фінансовій діяльності (11,8 %). У 2008 році залишаються інвестиційно привабливими сільське господарство (+ 42,3 %), торгівля (+ 9,0 %). Проте, якщо розглянути динаміку інвестицій поквартально, то найбільший спад спостерігався у четвертому кварталі 2008 року. Так у другому кварталі темпи зростання інвестицій склали 110,4 % рівня попереднього року, у третьому – 104,7 %, а у четвертому – 97,4 % (у 2007 році темпи зростання інвестицій такі: другий квартал – 132,2 %, третій – 128,5 %, четвертий – 129,8 %). Негативна тенденція продовжує зберігатися у січні-червні 2009 року. Обсяг інвестицій за цей період на 33,6 % менше рівня попереднього року і майже дорівнює рівню інвестицій у січні – червні 2007 року.

Таким чином, стратегічними орієнтирами економічної політики держави, які спрямовані на підвищення ефективності розвитку промисловості України, мають бути [7, с. 343-344]:

- 1) оптимізація відтворювальної структури промисловості в напрямі посилення розвитку наукоємних і високотехнологічних видів промислової діяльності;
- 2) інвестиційне оновлення національної промисловості, нарощування її наукоємної та технологічної складності;
- 3) технологічна модернізація виробництва з метою наближення до світового технологічного рівня виробничих потужностей та збільшення частки промислових виробництв новітніх технологічних укладів;
- 4) становлення ефективної національної інноваційної системи, що включає механізми взаємодії держави, бізнесу, науки й сектору освіти, її вбудовування в глобальну інноваційну систему.

Краща ситуація, ніж в промисловості, спостерігалася в сільському господарстві. За результатами 2008 року виробництво продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств порівняно з 2007 роком збільшилося на 17,5%. Збільшилося, порівняно з 2007 роком, виробництво продукції рослинництва на 30,5% та тваринництва – на 1,0%. Отже, у 2008 році темпи зростання обсягів виробництва продукції сільського господарства були найбільшими (крім 2004 року) за період 2000-2008 рр.

У зовнішньоторговельних відносинах України зберігалися тенденції, які встановилися у попередні роки та пов'язані з переважанням темпів зростання імпорту над експортом та погіршенням стану сальдо зовнішньої торгівлі. Ситуація навіть дещо ускладнилася, так як основні виробники продукції, яка експортується, опинилися у кризовому положенні та значно зменшили обсяги діяльності.

Збільшення цін на продукцію чорної металургії, хімічної промисловості в першій половині 2008 року та зростання експорту продукції АПК забезпечили загальне зростання експорту у 2008, порівняно з 2007 роком, на 34,9 %. Зростання обсягу імпорту склало 40,5 %. За підсумками зовнішньоекономічної діяльності від'ємне сальдо дорівнює 13484,5 млн дол., що більше попереднього року на 85,6 %. Коефіцієнт покриття експорту імпортом у 2008 році склав 0,85 (у 2007 році – 0,89).

Скорочення вартісних обсягів експорту товарів почалось у серпні, коли рівень експорту скоротився на 13 % рівня липня. Але найбільше скорочення експорту спостерігалось у листопаді 2008 р., коли обсяги експорту зменшилися порівняно з попереднім місяцем на 34,05 %. Найбільше скорочення продемонструвала: продукція тваринного походження (- 41,5 %), металургії (- 39,4 %), продукція хімічної промисловості (- 27 %) і машинобудування (- 11,2 %). В цілому, у результаті падіння цін і зовнішнього попиту, у IV кварталі 2008 року найбільше скорочення, порівняно з аналогічним періодом попереднього року, спостерігалось у металургійній промисловості (-1,1 млрд дол., 20,1 %), хімічній промисловості (-0,3 млрд дол., 23,3 %) та машинобудуванні (-0,1 млрд дол., 5,5 %).

Перша половина 2009 року характеризується зменшенням обсягів як експорту, так й імпорту (експорт склав 51 %, а імпорт – 46,2 % відповідного періоду 2008 року). На обсяги експорту та імпорту вплинуло зменшення обсягів виробництва енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її переробки, наземних транспортних засобів. Найбільше скорочення експорту спостерігається по мінеральних продуктах (41,7 % рівня січень –липень 2008 р.), продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (43,7 %), недорогочінних металах (38 %), транспортних засобах та шляховому обладнанню (32,5 %).

Щодо імпорту, то його незначне скорочення сталося у жовтні (10 % до обсягу вересня), а у листопаді вже склало 30 % до обсягу попереднього місяця. При цьому випереджаючими темпами знижувався імпорт продукції машинобудування (38,0 % у листопаді-грудні порівняно з середньомісячним рівнем за січень-жовтень 2008 року). Зростає частка мінеральної продукції.

У першій половині 2009 року скорочення імпорту продовжувалося (у січні – липні його обсяг зменшено на 53,8 % відносно відповідного періоду 2008 року). В загальному обсязі імпорту товарів збільшилась частка енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки – з 26,7,3% до 32,4%, фармацевтичної продукції – з 2,6% до 4,4 %. Зменшилась частка механічних машин – з 11,2% до 8,8%, наземних транспортних засобів, крім залізничних – з 13,3% до 4,6%, чорних металів – з 3,9 % до 2,5%.

Негативні результати діяльності промисловості у 2008 році, а також результати

зовнішньоекономічної діяльності суттєво вплинули на обсягові та фінансово-економічні показники діяльності транспорту.

За 2008 р. підприємствами транспорту перевезено 891,8 млн т. вантажів, що на 1,3% менше ніж за 2007 р. Поступове зменшення вантажообігу почалося з серпня 2008 року, а вже у грудні рівень показника зменшився порівняно з попереднім роком на 0,2 %. При цьому зміна вантажообігу за видами транспорту відбувалася неоднаково. Зменшення спостерігалось по водному та залізничному видах транспорту (14,7 % та 2,1 % відповідно), збільшення – по автомобільному транспорту (27,3 %).

Перевезення вантажів залізницями порівняно з 2007 р. зменшилося на 3,0%, у т.ч. відправлення вантажів – на 3,9%. Відправлення вантажів зросло на двох залізницях країни: на Одеській (на 16,5%) та Південно-Західній (на 1,4%). На Донецькій залізниці відправлення вантажів знизилася на 4,0%, Придніпровській – на 7,0%, Південній – на 8,4%, Львівській – на 12,2%. Такі тенденції є наслідком зниження попиту на транспортні послуги з боку основних галузей-споживачів (добувної промисловості, металургії, машинобудування). Це підтверджується даними щодо відправлення за номенклатурою. Найбільшого зниження зазнали перевезення: нафти та нафтопродуктів (23,3 %), руди залізної та марганцевої (23,3 %), чорних металів (13,5 %), лісових вантажів (10,7 %). Ще більше зменшення обсягів перевезень спостерігалось у першому півріччі 2009 року. За такими видами вантажів, як лісові вантажі, будівельні матеріали скорочення порівняно з відповідним періодом 2008 року склало більше 40%. Обсяги перевезень коксу, чорних металів, нафти і нафтопродуктів, руди залізної і марганцевої, хімічних і мінеральних добрив скоротилися від 28,2% до 40%. Позитивні зміни почали відбуватися з травня 2009 року. В цей час спостерігається поступове збільшення темпів зростання обсягів перевезення вантажів та вантажообігу.

Зменшення відправлення вантажів у 2008 році характеризує роботу морського та річкового торговельного флоту, який зменшив перевезення вантажів на 19,6%. Перевезення вантажів підприємствами річкового транспорту порівняно з 2007 р. зменшилися на 25,5%, морського транспорту – на 9,8%. Переробка вантажів внутрішнього сполучення скоротилася на 17,6%, транзитних вантажів – на 4,1%. У першій половині 2009 р. негативна тенденція щодо обсягів перевезень збереглася (перевезення вантажів виконано на 60,0% менше від обсягу січня–липня 2008 р.).

Підприємствами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень фізичними особами-підприємцями) за 2008 р. перевезено 186,6 млн т вантажів, що на 10,3% більше порівняно з 2007 р., та виконано вантажооборот в обсязі 37,4 млрд ткм, який зріс за цей же період на 27,3%. Проте четвертій квартал 2008 року для автомобільного транспорту виявився несприятливим, в результаті чого зменшилися обсяги перевезень вантажів і вже на початку 2009 року їх обсяг був нижче рівня 2008 року на 17 %. Тільки у березні–квітні 2009 року починається деяке збільшення обсягів перевезень автомобільним транспортом.

Таким чином, проведений аналіз ще раз довів те, що Україна має усі характерні ознаки країни сировинного типу. Це підтверджується переважанням в структурі експорту продукції добувної промисловості, металургійного виробництва, виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, хімічної та нафтохімічної промисловості. Особливе занепокоєння викликає зниження в структурі експорту питомої ваги продукції машинобудування та високотехнологічної продукції.

Отже ситуація, яка існує сьогодні, потребує: по-перше, активізації та розширення програм модернізації промисловості як приватного, так і державного сектору; по-друге, створення стимулів та умов для збільшення її інноваційності.

Ці заходи входять до переліку антикризових заходів країн світу, серед яких особливе значення належить:

- 1) розширенню пропозицій кредитних ресурсів;
- 2) підтримці малого та середнього бізнесу;
- 3) підтримці галузей;
- 4) підтримці експортерів;
- 5) податковим інструментам;
- 6) стимулам для інвестицій та інновацій.

До числа останніх належать [8, с. 55-56]:

- 1) надання тимчасових інвестиційних податкових пільг на придбання нових матеріальних активів та капітальні інвестиції;
- 2) відшкодування частини витрат на сплату відсотків за кредитами, спрямованими на технологічне переоснащення;
- 3) утворення стратегічного фонду інвестицій для захисту промисловості від іноземних поглинань;
- 4) направлення капіталу до малих підприємств, на технічні нововведення та індустріальну раціоналізацію шляхом скасування обмежень у розмірах кредитів для комерційних банків;
- 5) пряме державне фінансування перспективних проектів;
- 6) надання допомоги та кредитів, спрямованих на вдосконалення транспортних засобів та розробку альтернативних видів палива;
- 7) інвестиції на наукові дослідження та розробки;
- 8) списання податкових платежів для високотехнологічних досліджень, зокрема, досліджень,

основна увага яких приділяється промисловості, що не забруднює повітря;

9) прискорення відшкодування податкових кредитів для науково-орієнтованих інвестицій в МСП;

10) збільшення фінансування університетів, місцевих науково-дослідних інфраструктур та розвитку кар'єри дослідників.

На жаль, доводиться констатувати те, що в Україні за останні 18 років зрушення в інноваційній сфері відбуваються дуже повільно. Ще наприкінці 80-х років Україна входила в елітну групу країн з найвищим рівнем наукомісткості економіки, зокрема наукового потенціалу. Витрати на науку досягали 3% ВВП та дорівнювалися рівню витрат на науку в таких високорозвинених країнах, як США, Японія, Німеччина та ін. Хоча технічний рівень виробництва і відставав від цих країн, проте країна залишалася індустріально розвинутою, в структурі промисловості якої найбільшу питому вагу мали машинобудування та металообробка. Проте низький рівень інноваційної політики протягом 18 років призвів до постійного зниження кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. У 2008 році це 13,0% загальної кількості підприємств, що менше значення попереднього року на 1,2 % (Нідерланди – 62% загальної кількості підприємств, Австрія – 67%, Німеччина – 69%, Данія – 71% та Ірландія – 74%). Як наслідок частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої складає лише 6,7 % (Євросоюз – 60%, Південна Корея – 65 %, Японія – 67%, США – 78%).

З метою забезпечення економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності промислової продукції інноваційна діяльність має бути спрямована на створення принципово нових видів продукції і технологій. Однак на практиці освоювали виробництво нових видів продукції тільки 5,5 % промислових підприємств (2001 р. – 13,3 %, 2005 р. – 6,4 %). За період 2001–2008 рр. майже 40% загального обсягу нових технологій, необхідних для модернізації вітчизняної промисловості, було придбано за межами України, з них: 29% усіх патентів і ліцензій, 10,6% результатів досліджень і розробок, 52% нових технологій, ноу-хау, 42,8% устаткування.

Що стосується динаміки та тенденцій виробництва високотехнологічної продукції, то показники роботи високотехнологічних секторів промисловості України в цілому характеризуються позитивною динамікою – середньорічне зростання обсягів реалізованої продукції протягом 2001–2007 рр. склало 20%. Частка виробництва високотехнологічної продукції у загальному виробництві за цей час зросла з 14% до 18%. Товарообіг високотехнологічної продукції України складав понад 3 млрд дол., з якого більшу частину складає імпорту – понад 2 млрд дол. Експорт високотехнологічних товарів здійснювався на значно меншу суму – трохи більше 800 млн дол., або менше 3% загального українського експорту товарів (4% у 2004 р. та у 2003 р.) Для порівняння: у Фінляндії високотехнологічні продукти складають 20,0% експорту країни та 16% імпорту.

На загальний обсяг українського експорту високотехнологічних товарів впливають потреби зарубіжних замовників у турбореактивних, турбогвинтових двигунах та газових турбінах, частка яких складає майже половину (43%) всього експорту високотехнологічної продукції.

В Україні збережений достатній потенціал, який сам розвивається в [9, с. 24]:

1) окремих галузях оборонної промисловості (радіоелектронне стеження, радіолокація, засоби наведення високоточної зброї, системи бронетанкової техніки, системи протиповітряної оборони), можливості по виробництву якої – 8 млрд грн при відповідному сприянні держави;

2) енергетичному атомному машинобудуванні (Україна має понад 12% світового ринку);

3) авіаційному та енергетичному турбінобудуванні (Україна має понад 43% високотехнологічного експорту);

4) ракетній, авіаційній та космічній техніці (Україна є учасником великої кількості міжнародних проектів і має стабільне позитивне торговельне сальдо);

5) технологіях надвисоких частот (Україна посідає одне з перших місць у світі);

6) кристалічних матеріалах для мікроелектроніки, сонячної енергетики.

Розглядаючи інноваційну діяльність в Україні необхідно зупинитися на її кадровій складовій, яка у теперішній час потребує суттєвих змін. Так, у січні – вересні 2008 р. виконанням наукових та науково-технічних робіт в Україні займалися 1339 організацій та підприємств, в яких працювало 150,4 тис. працівників, що на 3,8% менше порівняно з відповідним періодом минулого року. У січні-вересні 2008р. загальні витрати на виконання наукових та науково-технічних робіт зросли (у порівнянних цінах) на 27,0% проти відповідного періоду минулого року і склали 5367,4 млн грн, у т.ч. на оплату праці – на 25,2%, капітальні витрати – на 50,0%. Фінансування загального обсягу витрат за рахунок держбюджету збільшилося на 27,7%. Ситуація почала ускладнювати з кінця 2008 року і вже на початку 2009 року відбулося зменшення кількості підприємств, які виконували наукові та науково-технічні роботи та чисельності працівників (на 2,5 % рівня попереднього року). Ускладнилося фінансування наукових та науково-технічних розробок – витрати вітчизняних організацій на виконання власними силами наукових та науково-технічних робіт зменшилися на 16,1%. Обсяг фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт за рахунок державного бюджету також зменшився на 15,3%. В Державному бюджеті на 2009 рік витрати загального фонду на науку передбачені в розмірі 3,26 млрд грн, що складає 0,31% ВВП. Це значно менше ніж в 2008 році та зовсім не йде в порівняння з обсягами фінансування науки

в інших країнах (фінансування науки в США – 2,62 % ВВП, Японії – 3,39 %, Німеччині – 2,53 %, Росії – 1,08 %, Туреччині – 0,76 %).

Фінансове забезпечення, незважаючи на значне покращання останніми роками (за період 2001 – 2008 рр. розмір витрат на інноваційну діяльність зріс у 6 разів), лишається найбільшою проблемою у здійсненні інновацій. У 2008 році в Україні промислові підприємства на дослідження та розробки витратили 1,25 млрд грн, тобто біля EUR160 млн. Для порівняння: в Фінляндії на аналогічні цілі за рік витратили EUR3,5 млрд, а корпорація «Сіменс» – EUR5 млрд. Втім науковці недостатність фінансування інноваційної діяльності пов'язують не тільки з обмеженою кількістю фінансових ресурсів. На їх думку, першопричина – у специфічній шкалі цінностей українських підприємців, коли витрати на інновації не представляють першочергової необхідності, а технічна відсталість підприємств не розцінюється як критична проблема. Отже, чи стане українська економіка інноваційною залежить від дій власників активів підприємств, від того, яку мотивацію вони мають здійснюючи діяльність. На це впливають [16, с. 33-34; 17, с. В2]:

- 1) по-перше, наявність альтернативних джерел доходу (з меншим рівнем ризику та більшою прибутковістю);
- 2) по-друге, короткостроковість інтересів (відсутність гарантій функціонування у майбутньому);
- 3) по-третє, високі транзакційні витрати інноваційної діяльності (управління виробництвом відірвано від управління фінансовими потоками та займає підпорядковане значення, тому будь-який рух інвестицій пов'язаний з різноманітністю організаційних проблем та значними витратами);
- 4) по-четверте, кадровий опір (іноватори стикаються з опором на особистісному рівні, так як є погрозою для діючого на підприємстві розподілу посад та доходів);
- 5) по-п'яте, недостатність інфраструктури для інноваційної діяльності (відсутність готовності витратити кошти, які необхідні для утримання та розвитку інфраструктури інноваційної діяльності).

Проте, якщо порівняти динаміку фінансування інноваційної діяльності з розвитком промислового виробництва, то простежується зростаючий рівень інноваційності як реалізованої промислової продукції, так і створеної валової доданої вартості. Втім, як зазначають науковці та аналітики, реальними джерелами фінансування інноваційної діяльності мають стати тіньовий капітал, розмір якого більше 80 млрд дол. США, та кошти населення – біля 60 млрд дол. Тому необхідна системи залучення цих коштів. Проте навіть зараз, за відсутності достатнього фінансування науки, її потенціал залишається досить сильним. Доказом того є обсяги фінансування вітчизняної науки іноземними інвесторами, коли за деякими напрямками їх частка складає біля 30 %. Отже вітчизняна наука працює на іноземного іноватора, а внутрішній попит на її продукцію обмежений, так як не підтримується державою.

Усе вище зазначене обумовлює домінування в Україні третього технологічного укладу (характерний для періоду 1880-1940 рр., коли відбувався розвиток електроенергетики, машинобудування, електротехнічної промисловості, розвивалося автомобілебудування, закладалися основи концентрації банківського і фінансового капіталу). В теперішній час в Україні:

- 1) за випуском продукції третій технологічний уклад займає 58 %, четвертий – 38 %, п'ятий – 4%; в економіці України розвиток отримують технології, які закладені в третьому технологічному укладі, а саме чорна металургія, металообробка, легка, деревообробна промисловість;
- 2) за фінансуванням науково-технічних розробок 70 % становить четвертий технологічний уклад і 23 % – п'ятий;
- 3) за інноваційними витратами 30 % становить третій технологічний уклад, 60 % – четвертий, 8,6 % – п'ятий;
- 4) в технологічній частині капітальних вкладень 83 % займає третій уклад, 10 % – четвертий і 7 % – п'ятий.

Таким чином, негативні структурні зміни з економіці України, а саме занепад високотехнологічних виробництв і одночасне домінування низькотехнологічних сировинних, пов'язані з непослідовністю держави в розробці та здійсненні науково-технічної та інноваційної політики, відсутністю системи стимулювання інноваційних процесів та підтримки високотехнологічних виробництв. Цим зумовлено зниження попиту на наукові дослідження і розробки й фактичне згорання інноваційної діяльності в промисловості.

Недбале ставлення державної влади України до інноваційної та наукової сфери підтверджується невиконанням норми щодо забезпечення державою бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% ВВП (норма встановлена Угодою про партнерство і співробітництво з Європейськими співтовариствами від 14 червня 1994 року, «Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу» від 11.06.1998 року, Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність»). Як результат, зниження конкурентоспроможності національної економіки.

Підсумовуючи вище викладене, сформуємо основні проблеми та пріоритети формування інноваційної системи, яка є основою конкурентоспроможності економіки України.

Становище, яке спостерігається в інноваційній сфері України, засвідчує існування таких проблем, як:

- 1) недовершеність нормативно-правової системи регулювання і стимулювання інноваційної

діяльності. Це виявляється у фрагментарності та недостатності законодавства для забезпечення інноваційного розвитку національної економіки. Низка програмних нормативних документів, які прийняті для регулювання та підтримки інноваційних процесів в Україні, здебільшого мають декларативний характер. Наприклад, Закон України «Про інноваційну діяльність», встановлюючи принципи державної інноваційної політики, а також заходи регулювання інноваційної діяльності, зазнав змін одразу після прийняття. Крім того, відсутність фінансового забезпечення виконання заходів, що передбачалися, спричинила затримку їх реалізації або навіть скасування;

- 2) недостатність фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок;
- 3) непослідовність дій держави щодо підтримки суб'єктів інноваційної діяльності;
- 4) невідповідність корпоративної структури, яка формується в Україні, головним вимогам інноваційного розвитку;
- 5) значне зниження інноваційної активності підприємств та загальне погіршення інноваційної культури суспільства;
- 6) неефективність механізмів правової охорони і захисту інтелектуальної власності;
- 7) відсутність належної системи прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку.

Таким чином, для усунення цих недоліків, а також збільшення інноваційності економіки України розроблена «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». Відповідно до неї, за умов проведення цілеспрямованої інноваційної політики, приведення у відповідність до неї підприємницької діяльності, здійснення реальних кроків у напрямку реалізації необхідних структурних змін в економіці та технологічної модернізації виробництва, можливо до 2020 року досягти значних змін.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній час пріоритетними напрямками інноваційного розвитку національної економіки є:

А) адаптація інноваційної системи України до умов глобалізації та підвищення її конкурентоспроможності, що забезпечується: 1) обсягами інвестицій, які вона отримує ззовні, а також із внутрішніх джерел для розвитку вітчизняного високотехнологічного виробництва; 2) динамікою зростання частки високотехнологічного експорту; 3) підвищенням зацікавленості зарубіжних компаній і висококваліфікованих спеціалістів співпрацювати з українськими підприємствами; 4) масштабами використання заощаджень населення в цілях інвестування вітчизняного виробництва; 5) здійсненням системних заходів щодо вдосконалення програмно-цільового механізму реалізації пріоритетних завдань в інноваційній сфері;

Б) переорієнтація системи продукування інновацій на ринковий попит споживача, що сприятиме підвищенню проблемно-орієнтованої релевантності вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу, концентрації фінансових ресурсів на дійсно пріоритетних для інноваційного розвитку вітчизняної економіки напрямках, більш чіткому визначенню наявних в Україні можливостей для вирішення за допомогою вітчизняної науки економічних і соціальних проблем, а також конкретизації змісту тих проблем, для вирішення яких потрібно залучати нові знання і технології ззовні;

В) вдосконалення кадрового забезпечення інноваційної сфери, створення привабливих умов для творців інновацій: 1) вдосконалення системи освіти, створення умов для приведення рівня і якості освітнього потенціалу до вимог кадрового забезпечення інноваційного розвитку України; 2) розвиток кадрового потенціалу науки; 3) реформування організаційно-функціональної структури науки, розвиток інноваційних структур; 4) розвиток інноваційної інфраструктури;

Г) системний підхід до управління інноваційним розвитком, інформатизація суспільства, що передбачає ініціювання процесу широкого впровадження інноваційних програм розвитку в усіх галузях, регіонах, на підприємствах і установах поряд з програмами випереджального інноваційного розвитку в пріоритетних напрямках економіки.

Одною з таких галузей, яка життєво необхідна для функціонування країни, так як відіграє ключову роль у забезпеченні економічного зростання суб'єктів національного господарства та, крім того, має важливе значення у забезпеченні обороноздатності країни, є залізничний транспорт.

Досвід розвинених держав показує, що одним з підготовчих заходів для виходу країн з кризи 2008 року є розвиток інфраструктурних проектів. Зокрема, нові інфраструктурні проекти передбачають модернізацію транспортної інфраструктури. Так, в США згідно з Проектом відновлення і реінвестування для розвитку інфраструктури передбачено фінансування протягом двох років будівництва і реконструкції доріг і мостів, інвестицій в залізничний транзит та ін. Загальна вартість проекту складає 180 млрд дол. США. В Німеччині було прийнято два пакети антикризових заходів, які передбачають додаткове фінансування інноваційних та інвестиційних програм в транспортній галузі. Уряд Китаю серед антикризових заходів також передбачив першочергову підтримку транспорту (покращення управління, безпеки технологій, підготовки кадрів та інформаційних систем). Уряд України повинен прийняти позитивний досвід та особливу увагу приділити розвитку саме транспорту. Це пов'язано з тим, що маючи

інфраструктурний характер та являючись загальною умовою матеріального виробництва, транспорт має суттєве загальноекономічне, соціальне, культурне та політичне значення, виконує загальнодержавні господарські та інші функції. Як вид діяльності він має міжгалузевий характер, і це дає підстави вважати його понадгалузевим утворенням – міжгалузевим комплексом.

Література

1. Антонюк Л. Л. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. екон. наук / Л. Л. Антонюк. – К. 2004. – 32 с.
2. Гельвановский М. И. Национально-государственная стратегия конкурентоспособности России: методологические аспекты [Електроний ресурс] / М. И. Гельвановский. – Режим доступу до статті : <http://p1.hse.ru/ic5/65.pdf#search=“конкурентоспособность национальной экономики”>.
3. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації. – К.: Наук. думка, 2003. – 334 с.
4. Геєць В. Інновативно-інноваційний шлях розвитку – модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства початку ХХІ століття / В. Геєць // Банківська справа. – 2003. – № 4. – С. 3-32.
5. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України / [Жаліло Я. А., Архієреєв С. І., Базилюк Я. Б. та ін.], за ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2006. – 120 с.
6. Филонич В. С. Инновационно-инвестиционная модель – гарант конкурентоспособности национальной экономики / В. С. Филонич // Вісник Міжнародного Слав'янського університету. Серія: «Економічні науки». – 2006. – Т. IX. – № 1. – С. 3-5.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / [Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін.] ; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 142 с.
9. Динаміка зростання та ризики нестабільності економіки України в 2008 році / [Жаліло Я. А., Покришка Д. С., Шкадюк В. Б. та ін.] ; за заг. ред. В. Є. Воротіна. – К. : НІСД, 2008. – 108 с.
10. Інвестиції та інноваційний розвиток: науково-практичний бюлетень Державного агентства України з інвестицій та інновацій. – К. : ЗОВНІШТОРГВИДАВ УКРАЇНИ. – 2009. – № 2. – 64 с.
11. Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / [Жалло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін.] ; за ред. В. Є. Воротіна. – К. : НІСД, 2008. – 88 с.
12. Українська економіка сьогодні – досягнення, проблеми, перспективи / [Жаліло Я. А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В. та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2007. – 92 с.
13. Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : [монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана]. – К.: НІСД, 2008. – 744 с.
14. Фидель А. Разные итоги / А. Фидель // Еженедельник 2000. – 2009. – № 15 (457). – С. F2.
15. Інвестиції та інноваційний розвиток: науково-практичний бюлетень Державного агентства України з інвестицій та інновацій. – К. : ЗОВНІШТОРГВИДАВ УКРАЇНИ. – 2008. – № 2. – 78 с.
16. Бубенко П. Почему тормозятся инновационные процессы в Украине / П. Бубенко, В. Гусев // Экономика Украины. – 2009. – № 6 (563). – С. 30-38.
17. Вишневский В. Деньги нас не спасут. Почему Украина – не инновационная держава / В. Вишневский, В. Деметьев // Еженедельник 2000. – 2009. – № 33 (472). – С. В1-В3.
18. Інвестиції та інноваційний розвиток: науково-практичний бюлетень Державного агентства України з інвестицій та інновацій. – К. : ЗОВНІШТОРГВИДАВ УКРАЇНИ. – 2009. – № 3(6). – 65 с.
19. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1.

Надійшла 12.11.2009